

que permetin a les organitzacions i a l'administració local ser al més eficients possible.

En tercer lloc, Satpal Hira, des de l'Ajuntament, afirma que per abordar adequadament la situació religiosa de la ciutat és necessari sortir del despatx i fer treball de carrer per tal de conèixer de prop la realitat de les comunitats religioses. És només així que es podrà aconseguir detectar les qüestions problemàtiques i, també, entreveure'n possibles solucions. Segons ell, determinades polítiques o accions han fracassat perquè no han tingut en compte el pols de la ciutat i han estat dissenyades per buròcrates allunyats de la realitat quotidiana.

Finalment, els representants dels grups interreligiosos posen l'accent en la necessitat de mantenir una continuïtat en els projectes que es duen a terme des de l'Administració local. En aquesta línia, exposen que, per exemple, l'any 2002 es va dur a terme una recerca,⁷⁷ amb la participació de les entitats religioses, per promoure un nou projecte de relació entre l'Ajuntament i les comunitats religioses, però amb el canvi de govern es va aturar completament. Les comunitats hi havien dedicat esforços i el fet que el projecte s'aturés va generar desencís i desconcert, una cosa que, a la llarga, pot dificultar la implicació dels grups religiosos en la vida de la ciutat i pot fer fracassar futures iniciatives que vulguin impulsar les autoritats locals.

La gestió de la diversitat religiosa a Marsella*

El context francès

França és conegut com el país de referència en relació amb una estricta separació entre l'Estat i la religió. La llei de 1905 defineix el marc per a aquesta separació amb determinades mesures que difícilment trobem en altres països d'Europa. Aquesta llei, per una banda, estableix que les comunitats religioses no tinguin cap reconeixement específic i totes han de ser registrades com a associacions culturals, sense diferenciar diferents nivells o drets entre elles. Una altra de les mesures és la

77. Vegeu *A pathway to greater inclusion: Birmingham and its faith communities*, Birmingham City Council, 2002.

* Aquest apartat ha estat realitzat per Maria Forteza (investigadora del Centre de Recerca ISOR de la Universitat Autònoma de Barcelona).

prohibició de tot finançament, ja sigui directe o indirecte, per part de les administracions. Si bé trobem que existeixen algunes vies de finançament indirecte, com exempcions fiscals o altres, el que no trobarem mai és cap via de finançament directe. Alhora, la mateixa llei prohibeix que l'Estat realitzi celebracions religioses de forma oficial i tampoc no es poden construir monuments públics de caràcter religiós. Així mateix, abans d'aquesta llei, el 1882, s'aprovà una de les conegudes com a lleis de Jules Ferry, que estableixen l'ideari de l'escola laica francesa. Una de les mesures, avui en dia encara vigent, és la prohibició de tot ensenyament religiós en els plans d'estudis i s'han de buidar de contingut religiós les matèries.

Es dibuixa així un escenari en el qual s'intenta esborrar tot element religiós de l'àmbit públic. De fet, aquestes mesures van ser aplicades en un context de fort anticlericalisme en el qual s'intentava eliminar el poder que havia tingut l'Església catòlica (Willaime, 1991: 37). Es crea així un Estat que no manté cap relació de cooperació amb les comunitats religioses i, per tant, trasllada l'àmbit de les creences i les pràctiques religioses a l'esfera estrictament privada.

Si bé la llei del 15 de març de 2004, que prohibeix portar símbols religiosos ostentosos a l'escola, es troba en aquesta línia, el cert és que des del final dels anys noranta s'està produint un canvi en la concepció pública la religió.

Com assenyala Portier (Foret, 2009: 57), a partir de l'any 2000 veiem aparèixer diversos informes governamentals relatius a diferents aspectes de la laïcitat a França. L'any 2002 trobem l'informe Debray sobre l'ensenyament religiós a l'escola pública, en el qual es posa de manifest el perill de la incultura religiosa; l'any següent, l'informe Stasi, del qual si bé en neix la llei del 15 de març de 2004, alhora, també crida l'atenció sobre el fet que el calendari escolar segueix el calendari de festes catòliques i per tant hi ha una discriminació per a l'alumnat d'altres religions; el 2005, l'informe Rossinot, sobre la laïcitat en els serveis públics, defensa el fet que la llibertat religiosa s'ha de traduir en la possibilitat de poder portar a terme les pràctiques religioses en les institucions públiques; l'informe Machelon, publicat el 2006, sobre el finançament a les comunitats religioses, reconeix el següent: «buscar una millor adaptació del dret de cultes a l'evolució de la societat francesa contemporània» (12). Finalment, el Projecte d'una Carta de la laïcitat en els Serveis Públics elaborat pel Consell Superior per a la Integració s'inscriu en aquest marc de revisió de la laïcitat.

Tots aquests informes posen de manifest aquest gir que s'està donant i que està atorgant un major protagonisme de la religió en l'àmbit públic. De fet, aquest gir

és deutor del debat sobre la integració de la població immigrant a França i de la reflexió del fet que el reconeixement de la religió és un factor important en la construcció de la cohesió social.

La ciutat de Marsella

Marsella i la immigració

Marsella, com a ciutat portuària, ha desenvolupat una forta activitat industrial. De 1821 a 1968 la població va créixer de 110.000 a 940.000 habitants, la immigració provenia principalment de l'interior de França, de les zones rurals, però també externa. Primer van ser els italians, que el 1880 representaven el 20% de la població (Cesari, 1994: 67); després de la Primera Guerra Mundial van arribar espanyols, grecs i de la Cabília i després de la Segona Guerra Mundial la mà d'obra va venir fonamentalment del Magrib, majoritàriament d'Algèria.

Urbanísticament, aquests fluxos migratoris es van concentrar al nord de la ciutat, a prop de les fàbriques, creant els coneguts barris obrers. La concentració de la classe obrera va portar a una forta solidaritat comunitària i es van crear associacions d'origen nacional per donar suport als nouvinguts. De fet, aquesta xarxa associativa va afavorir el sorgiment d'un espai social comú.

Es va anar formant així una identitat pròpia marsellesa al voltant de la classe obrera. A partir dels anys seixanta, amb la reconversió econòmica, desapareixen moltes fàbriques, creix el sector serveis i el sector immobiliari. Marsella passa de ser una ciutat industrial a ser una ciutat administrativa, amb la consegüent pèrdua d'importància de la classe obrera i el creixement de la classe mitjana. La ciutat sofrirà una davallada del nombre d'habitants i avui la seva població és de 839.043 persones. L'atur és un dels més alts a França; mentre la mitjana a l'Estat és d'un 11,1%, a Marsella és del 18,23% i en alguns barris arriba al 32,38%,⁷⁸ cosa que ha portat a una pauperització de determinats barris, situats a la part nord de la ciutat. I és en aquests barris on es concentra gran part de la població magrebina. El cert és que si bé continua existint una forta identitat marsellesa, que beu del seu passat obrer, avui en dia, s'ha creat una divisió amb la població magrebina i existeix una certa confrontació identitària. En aquest sentit, Cesari

78. Dades del Cens del 2006. Font: Institut National de la Statistique et des Études Économiques – INSEE.

afirma: «Les clivelles de l'esfera pública ja no es construeixen entorn de la divisió entre classes populars i classes burgeses, sinó entre els marsellesos i els immigrants magrebins [...]. La diferenciació social entre el nord i el sud de la vila esdevé, llavors, una diferenciació ètnica que condueix a l'equació: barris del nord = immigrants = magrebins» (1994: 73). D'aquesta manera, es crea una diferenciació que té una expressió en el territori i separa els diversos barris per condicions socials i per ètnia.

En l'àmbit polític, aquest escenari es tradueix en una crisi del sistema tradicional de representació i en l'aparició de noves formes d'acció i representació, formes que estan més relacionades amb les adhesions als grups primaris del barri, l'ètnia o la religió, que han esdevingut més significatius. Així, la col·lectivitat local esdevé un mosaic de grups diferenciats que esperen del poder local una distribució de recursos i reconeixement simbòlic a parts iguals (Cesari, 1994: 77).

Taula 3. Distribució de la població, amb residència permanent, segons nacionalitat a Marsella

	Menys de 15 anys	De 15 a 24 anys	De 25 a 54 anys	55 anys o més	Total	Percen- tatge total
Francesos de naixement	136.691	104.543	272.929	200.457	714.619	85,17
Francesos per adquisició de nacionalitat	3.089	5.907	29.563	22.352	60.910	7,25
Portuguesos	259	100	769	263	1.391	0,12
Italians	118	48	709	1.276	2.151	0,25
Espanyols	89	53	417	742	1.301	0,12
Altres nacionalitats de la UE (27)	429	365	2.134	556	3.484	0,41
Altres nacionalitats d'Europa	333	318	929	135	1.715	0,20
Algerians	3.602	1.454	11.842	7.605	24.502	2,9
Marroquins	793	459	1.943	804	4.000	0,47
Tunisians	1.116	439	2.944	1.505	6.004	0,7
Altres nacionalitats d'Àfrica	3.467	1.401	5.456	795	11.119	1,3

	Menys de 15 anys	De 15 a 24 anys	De 25 a 54 anys	55 anys o més	Total	Percen- tatge total
Turcs	868	530	1.296	152	2.847	0,33
Altres nacionalitats	702	843	2.747	708	5.000	0,6
Total	151.554	116.461	333.678	237.350	839.043	100

Font: Insee (2006).

Així, doncs, Marsella ha estat, al llarg de la seva història, un gresol de cultures, un lloc en el qual s'han creuat gent d'orígens diversos. El sociòleg francès Bruno Étienne afirma: «Les cultures estan al bell mig dels individus, sobretot perquè les nombroses migracions han produït una mescla, un mestissatge, i tothom té un avantpassat o un parent vingut del Piemont, del Magrib o un altre lloc, les pertinences encreuades dels quals constitueixen la trama associada a l'àmbit local».

Així, si bé la imatge de l'Estat francès es projecta com a una certa homogeneïtat territorial, Marsella es presenta com un enclavament diferenciat i particular, amb una forta identitat de ciutat.⁷⁹ En aquests termes s'expressava també la responsable de Marseille-Espérance: «Nosaltres tenim una identitat marseleses molt forta que ha portat a fer tot això. Hi ha moltes identitats, però n'hi ha una que està per sobre de les altres, que és la marseleses. Es comparteix una certa pobresa, un territori urbà, una antítesi enfront de la població rica».

Així doncs, caldrà tenir en compte que ens trobem davant d'una ciutat amb un caràcter particular en el context de l'Estat francès.

Marsella i la religió

Quan parlem del nombre de membres d'una religió a França, hem de tenir en compte que està prohibit per llei preguntar als individus sobre les seves creences religioses; per tant, les dades que es presenten a continuació són aproximatives.

79. Un fet que és conegut més enllà dels límits de la ciutat. «Marsella no està millor que altres ciutats deteriorades, però jo sento una identitat molt forta d'un cantó a l'altre i una cultura del mestissatge. El que és el més important és sens dubte un cert sentit de pertinença a la ciutat» (*Le Monde* 2, 14 de gener, 2006).

Taula 4. Comunitats religioses a Marsella

Tradició religiosa	Nombre	Percentatge
Església catòlica	600.000	65
Islam	200.000	21,6
Església armènia	80.000	8,6
Judaisme	80.000	8,6
Protestantisme	20.000	2,1
Esglésies ortodoxes	20.000	2,1
Budisme	3.000	0,32
Total	923.000⁸¹	100

Font: <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/article_imprim.php?id_article=6065>. [Consulta: febrer de 2011].

Respecte a l'islam cal remarcar que el principal país d'origen dels musulmans a Marsella és Algèria, seguit de les Comores (illa de l'Àfrica subsahariana, al nord de Madagascar), Tunísia, diversos països d'Àfrica, el Marroc, Orient Mitjà i d'altres orígens; també trobem francesos conversos.⁸¹ En relació amb la població jueva hem de cridar l'atenció sobre el fet que és la tercera comunitat en grandària a Europa. De fet, a Marsella existeix el cementiri jueu més antic de tot França, els orígens del qual remunten al segle XIV.

Marseille-Espérance

L'element més significatiu de la política local pel que fa a la diversitat religiosa és l'existència de Marseille-Espérance, una organització que viu sota el paraigua de l'Ajuntament, i té un rol clau tant en el fet de fomentar la bona relació entre religions com en el de generar noves fórmules d'encaix de la diversitat en el context francès.

80. S'ha de tenir en consideració que es compta també la població sense permís de residència a Marsella.

81. Font: <<http://www.lamosqueedemarseille.org>>.

Marseille-Espérance és una entitat composta per l'alcalde, alguns membres de la seva confiança, representants de les comunitats religioses a la ciutat i algunes persones vinculades al teixit social. L'alcalde és la figura principal, és qui fa de lligam, qui actua com a mediador, atès que es considera que no representa cap religió, sinó que representa la laïcitat republicana. És, de fet, el cap simbòlic. Hi ha un delegat de l'alcalde que segueix de forma constant els treballs de l'organització. L'ajuntament posa a la seva disposició importants recursos, així, existeix una oficina en la qual treballa una persona responsable de tots els afers de l'organització i una persona administrativa que dóna suport al responsable.

Es presenta com un grup que no és de diàleg interreligiós, ja que un dels principis és que no es tracten o es discuteixen temes religiosos o teològics. Tampoc no es tracten temes de política i, per exemple, durant les eleccions, l'organització no es posiciona en cap sentit. Un altre dels principis fonamentals del seu funcionament és que les decisions només es prenen si hi ha una unanimitat total, per tant, només que hi hagi un membre que no estigui d'acord a tirar endavant una iniciativa, la proposta queda anul·lada. D'aquesta manera, es vol mantenir una unitat forta, que no hi hagi minories enfrontades a majories i que, sobretot, cap representant religiós abandoni l'organització per qüestions de desacord.

Cal mencionar que Marseille-Espérance no té cap tipus de reconeixement jurídic, ni com a associació, fundació, etc.; ni tampoc té uns estatuts de fundació. La raó d'aquest fet és, en paraules d'Yseult Lugagne-Delpon, responsable a l'Ajuntament de Marseille-Espérance, que si es constituïssin en associació haurien d'anomenar un president, un secretari general, un tresorer i de cap manera es vol que ningú pugui representar l'organització. Així, la Carta fundacional és l'únic document que estableix la seva existència. En aquest sentit, «cap text, cap reglament, no defineixen la institució naixent. Funciona sense estatuts. Una carta serà doncs, la benvinguda» (Vigouroux i Ouaknin, 2004: 33).

Naixement

El seu naixement es deu a la voluntat de qui va ser l'alcalde de Marsella durant el període 1986-1995, Robert P. Vigouroux, del partit socialista i professor de medicina. El sociòleg Bruno Étienne afirma: «L'esdeveniment determinant fou la política coratjosa en la matèria impulsada per l'alcalde socialista d'aquell temps, Robert Vigouroux» (2001:172).

Al llibre *Laïcité + Religions. Marseille-Espérance* (Vigouroux i Ouaknin, 2004), ell mateix explica tot el procés a través del qual es va anar creant aquesta organització. Primer de tot, hem de partir de la seva consideració positiva de la religió en la vida dels homes. Així, afirmava: «Jo no era un especialista sobre el rol de les religions en el desenvolupament de la història, però tenia la convicció, com a simple observador, a partir de certes lectures i entrevistes, que les grans religions tenien en comú el respecte per l'home i en primer lloc per la seva vida» (Vigouroux i Ouaknin, 2004: 16).

A partir d'aquesta postura, i després d'estar tres anys a l'alcaldia, i per tant de conèixer bé la ciutat, el 1989 es planteja quin és el rol que tenen els líders religiosos dins les seves comunitats, quin és el paper que poden representar a favor de la cohesió social i si hi ha una relació entre ells. En aquesta línia, afirmava: «Jo desitjava saber més, sobretot el que ells (els líders religiosos) pensaven sobre les relacions humanes en una població tan diversa respecte als orígens, el nivell social, les activitats laborals, les preocupacions, els desitjos, els estils de vida [...], saber també si ells, o persones de les seves comunitats, podien inserir-se suficientment dins la ciutat i els barris» (Vigouroux i Ouaknin, 2004: 17).

A partir d'aquí comença a tenir uns primers contactes de manera informal amb els diferents líders religiosos per conèixer quina seria la seva actitud a fi de reunir-se tots, no per parlar de religió, sinó per compartir una perspectiva comuna, el respecte a l'individu i la defensa de la tolerància en contra dels fonamentalismes. Quan veu que hi ha una disponibilitat favorable per part de la majoria dels líders religiosos, comencen a fer reunions per anar construint el projecte. La primera reunió formal té lloc el febrer de 1990, en la qual l'alcalde, acompanyat pel sociòleg i professor de la Universitat d'Aix-en-Provence, Bruno Étienne, els insta a crear un lloc comú de tolerància i els ofereix tot el suport, moral i material, de l'ajuntament: «Per què no reunir-vos a l'ajuntament? Si ho desitgeu, trobareu un despatx i una persona s'ocuparà de la logística. Tots plegats podreu debatre, decidir, amb total independència, sobre allò que és possible construir» (Vigouroux i Ouaknin, 2004: 20).

Durant els mesos següents tenen lloc diverses reunions en les quals els líders religiosos van consensuant el projecte d'una organització comuna. Alhora, al començament de maig, té lloc la profanació de tombes al cementiri jueu de Marsella, el cementiri Carpentras, i se succeeixen a tot França manifestacions de repulsa al racisme i la intolerància. Aquest fet serà el detonant final per a la pre-

sentació pública del grup Marseille-Espérance, que es presenta el dia 29 de juny de 1990, amb una declaració per escrit, la Carta de l'organització, en la qual diferents representants religiosos declaren la necessitat d'establir un diàleg i una millor comprensió entre els marselesos de les diferents religions. Així; doncs, estableixen: «A partir d'ara hem de passar a l'acció i definir una política per crear aquest clima de comprensió, amistat i fraternitat» (*Charte Marseille-Espérance*).

D'aquesta manera s'institucionalitza una relació entre l'ajuntament i les organitzacions religioses a Marsella, un fet inusual en el context de l'Estat francès, en el qual es prohibeixen per llei les subvencions a les organitzacions religioses i on les relacions entre la política i la religió no es veuen amb bons ulls. És en aquest sentit també, que el professor Liogier parla de la por a l'estètica, en relació amb la foto que es fa Vigouroux amb tots els representants religiosos l'any 1990. D'aquesta manera, es fa visible a través d'una imatge una relació entre el poder polític i la religió, una idea que va en contra de la idea de laïcisme, que intenta ocultar en l'espai públic tot símbol religiós. El cert és que Marseille-Espérance representa una nova forma de veure la laïcitat. Aquesta ja no és excloent del diàleg amb les religions i així ho expressa un dels seus membres, el pastor Jean-Marie de Bourqueney: «La laïcitat és per a nosaltres també un marc a partir del qual ens podem trobar i dialogar, per tant, és necessària i en la lògica de la nostra activitat a Marseille-Espérance. És també una barrera als nostres eventuais aïllaments comunitaris, és una pedagogia pel diàleg i el reencontre. I nosaltres donem suport a aquest aspecte pedagògic de l'encontre i la prevenció contra tots els racismes» (*Actes du Forum*, 2004: 9).

En la mateixa línia s'expressava Jean-François Mattei, conseller delegat municipal per a les Relacions amb les Comunitats i Marseille-Espérance: «Jo diria que seria equivocar-se sobre el vertader sentit de la laïcitat el fet de considerar-la com un instrument de combat anticlerical. La laïcitat és més aviat el fonament d'un diàleg interreligiós, gràcies al qual nosaltres romanem avui dia sensibles a la dimensió metafísica de l'home. Contra la temptació difusa de reduir l'home a un instrument, a una mercaderia, o a un simple compost de partícules materials, les grans religions tenen el mèrit de recordar que hi ha quelcom sagrat en l'home i que la laïcitat no diu pas el contrari, sinó que utilitza altres conceptes com el de la dignitat o la llibertat de pensament» (*Actes du Forum*, 2004: 50).

Activitats principals

Vegem a continuació quines han estat les accions portades a terme per l'organització per tal d'analitzar quina és la seva funció dins de la ciutat.

L'any 1991 esclata la Guerra del Golf, que crea una important tensió amb les comunitats musulmanes. La primera acció de Marseille-Espérance serà la d'emetre un comunicat a favor de la pau. Una segona acció en el mateix sentit serà davant dels assassinats de dos joves a Marsella per raons racistes. Un altre cop, l'organització manifesta la seva repulsa a la violència i mostra una imatge d'unió davant la ciutadania. D'aquesta manera, es presenta com un símbol de tolerància. És en aquest sentit que Yseult Lugagne-Delpon defensa que una de les funcions fonamentals d'aquest grup és la seva força simbòlica, ser un referent d'una forma de convivència en el marc de la tolerància, la comprensió mútua i el diàleg.

Un dels seus primers projectes va ser la realització d'un calendari en el qual es recullen les diferents festes religioses de totes les comunitats i també va acompanyat d'un lèxic que explica el significat de cada celebració.

Una altra de les activitats importants és la celebració de col·loquis. Així, al llarg d'aquests anys, han tingut lloc tres col·loquis: «De la intolerància al diàleg», «El rol social de les religions» i «Família - Educació: el rol de les religions». Aquestes trobades són una bona ocasió per discutir temes importants sobre el lloc de la religió en la societat, i, alhora, amb l'aportació d'experts i acadèmics, es permet crear un debat rigorós envers determinades qüestions que preocupen en l'àmbit social. En el mateix sentit, s'organitzen conferències o visites de personalitats rellevants de les diferents tradicions religioses, com ara, el Dalai Lama o el Primer Patriarca armeni, entre d'altres.

Una vegada a l'any, se celebra una gala en la qual l'Ajuntament posa a disposició una gran sala d'espectacles, amb capacitat per a sis o set mil persones, i on tots els marselesos estan convidats de forma gratuïta. Així, les diverses comunitats religioses organitzen diferents espectacles de dansa, teatre o música, amb la finalitat de donar a conèixer la diversitat cultural present a la ciutat.

En el marc del Festival Internacional de Documentals, Marseille-Espérance ofereix un premi al documental que reculli les idees de l'organització, és a dir, la tolerància, la dignitat humana, etc.

Una altra de les activitats que s'han portat a terme ha estat la construcció d'un símbol per a la ciutat entorn de la tolerància. Per al XXVIè centenari de la ciutat, l'Ajuntament va voler representar la diversitat de Marsella i va demanar als ciutadans i a les ciutadanes que escrivissin una frase sobre aquest tema, que és el lema de Marseille-Espérance, per penjar-la en un monument en forma d'arbre, l'*arbre de l'Espérance*. Les aportacions van desbordar les expectatives i prop de 150.000 persones van enviar la seva frase. Avui, l'arbre està rodejat de totes aquestes frases, que són llegides pels habitants de la ciutat.

Un projecte insòlit a Europa ha estat la construcció d'un lloc de pregària pluriconfessional dins l'Institut Hospitalier Paoli-Calmettes. Realitzat per un artista italià, Michelangelo Pistoletto, l'espai juxtaposa sota un mateix sostre quatre espais religiosos i un de laic per al recolliment.

Una altra de les activitats és la visita a centres educatius, presons o centres socials.

Al llarg d'aquests anys, s'han anat succeint la participació en diferents manifestacions, els comunicats als mitjans de comunicació a favor de la pau, les reunions, els debats, així com la seva presència en esdeveniments importants de la ciutat, en altres municipis dels voltants o a nivell internacional. També és comú veure els representants de diferents religions en les festes significatives de cada una de les tradicions religioses.

Totes aquestes activitats tenen com a finalitat crear en la ciutat un referent de cohesió social en la diferència i enfront de les possibles fractures i enfrontaments. Així s'exposa en el fullet de presentació de Marseille-Espérance: «El cor de l'acció de Marseille-Espérance és la unitat fraternal quan la concòrdia a Marsella estigui amenaçada. Enfront de l'emergència de noves línies de fractura i la temptació de replegaments identitaris, els membres de Marseille-Espérance estan convençuts que el perill entre les diferents famílies comunitàries poden venir no tan sols de l'interior, sinó també ser suscidades per crisis exteriors. També, en cas de necessitat, és al voltant de l'ajuntament, representant de tots els ciutadans marselesos, que ens reunim per llançar una crida a la cohesió i a la concentració dels marselesos enfront de l'adversitat».

Reptes principals

La representació de les comunitats

Al principi, en les primeres reunions, es va convidar els representants de les comunitats religioses majoritàries a la ciutat: l'armènia, la catòlica, la protestant, la jueva i la musulmana. Més endavant es va convidar també la comunitat budista perquè en formés part. Si bé al principi es va intentar que hi hagués una representació per país d'origen, «es va veure que no funcionava, perquè hi havia massa gent» (Yseult Lugagne-Delpon).*

Ahora, en veure que el projecte comportava una implicació important i per tant una dedicació de temps forta, es va aprovar que les comunitats escollissin delegats per fer el seguiment dels treballs de Marseille-Espérance. A l'organització també estan convidades a les reunions persones laiques, és a dir, que no representen cap comunitat religiosa, entre elles, directors de ràdios municipals o el president de l'associació vietnamita. D'aquesta forma es vol assegurar una representació de diversos àmbits culturals.

Quant a les comunitats religioses que no són representades, cal mencionar tres casos diferents. Per una banda, l'alcalde va rebutjar que els ateus hi fossin presents. La raó que es va donar és que no era coherent que un grup que nega l'existència de Déu estigués en una organització interreligiosa; a més, si el que es pretén és defensar els principis laics, llavors l'alcalde es presenta com a representant de la laïcitat. Per l'altra, la comunitat bahà'í va fer una demanda per poder integrar-s'hi, però la demanda va ser rebutjada perquè, segons paraules de Yseult Lugagne-Delpon, «es van presentar com una religió que ha pres tot el bo de totes les religions i es presenten com els millors [...] no es podia acceptar un grup que es considera a si mateix per sobre dels altres». Finalment, cal mencionar el cas dels testimonis de Jehovà, que no hi són representats perquè «a França són considerats com una secta» (Yseult Lugagne-Delpon).

La qüestió més conflictiva en relació amb els representants és la forma en la qual aquests són escollits. Per a algunes comunitats religioses no és cap problema, ja que la mateixa comunitat ja s'organitza de manera jeràrquica i amb figures clarament representatives, com és l'Església catòlica, que és representada per l'arquebisbe de Marsella; l'Església armènia, que està representada pel vicari general

* Entrevista personal.

dels armenis de la meitat sud de França, o l'ortodoxa, representada pel rector de l'Església grega ortodoxa de Marsella (representa el 90% dels ortodoxos a la ciutat). Hi ha altres comunitats religioses que no tenen una estructura jeràrquica, però a França, a nivell estatal, s'han creat òrgans centrals que aglutinen la majoria de les comunitats d'una mateixa religió, és el cas dels jueus i els protestants. Pel que fa als jueus, durant l'època de Napoleó, es va crear el Consistori Jueu com a òrgan central que aglutina les comunitats jueves i és l'interlocutor amb l'Estat. Quant als protestants, també hi ha un òrgan central, la Federació Protestant Francesa. Aquestes institucions són el filtre pel qual han de passar les comunitats per ser reconegudes oficialment. Així, quan una Església protestant o evangèlica sol·licita poder formar part de l'organització, se li pregunta si forma part de la Federació (Yseult Lugagne-Delpon). A Marseille-Espérance, el representant jueu és el gran rabí de Marsella i per als protestants és el president del Consistori de l'Església reformada de França.

Un altre cas és el del budisme. Quan es va crear l'organització va ser un monjo budista qui va representar la comunitat i llavors era una persona carismàtica i coneguda a la ciutat, però quan va morir va sorgir el debat de qui l'havia de succeir. Així, les diferents comunitats budistes van discutir entre elles, però no es va arribar a cap consens sobre una candidatura i va ser l'alcalde qui va decidir que el representant havia de ser d'una de les comunitats majoritàries (Yseult Lugagne-Delpon).

En relació amb la comunitat musulmana, la qüestió es complica una mica més. Quan es va crear Marseille-Espérance l'alcalde va escollir dos representants, un que era el president de la Federació Regional dels musulmans del sud-est de França, i un altre que era d'origen senegalès; la raó oficial per escollir aquest darrer va ser perquè hi estigués representada la comunitat musulmana d'origen africà. De fet, però, aquesta persona ha estat criticada per la Federació Regional al·ludint raons de poca representativitat. Alhora, no hi és present el president de l'associació Er Rahmanyà, que és membre del Consell de Reflexió sobre l'Islam a França perquè, segons Cesari (1994: 132), les seves propostes són massa bel·ligerants. Segons aquesta autora, les raons per les quals l'Ajuntament va escollir els dos imams esmenats són les següents: «Aquests dos actors es troben dins les normes del sistema polític local, que afavoreix l'emergència de líders moderats. D'aquesta manera, tenen accés al comitè perquè, per una banda, apareixen com a suficientment "educats" per tenir una igualtat de tracte i, per l'altra, són portadors d'una identitat comunitària que justifica la seva presència» (1994: 132).

Liogier també afirma que no tots els musulmans estan representats a Marseille-Espérance. El cert és que el problema de la representativitat de la comunitat musulmana no és només un cas local, sinó que el trobem a tot el país (Étienne, 2001: 175).

Segons Cesari (1994), aquest problema es deu a la no institucionalització i la no organització de l'islam. Aquest fet comporta que s'escullin representants de diverses formes: una d'elles, com s'ha mencionat abans, és perquè responen a un perfil moderat. D'aquesta manera s'invisibilitzen les branques o demandes incòmodes per a les administracions; l'altra, és escollint aquells que són els més actius, però que no sempre són els més representatius, i que molts cops responen a interessos polítics lligats als països d'origen. És també el cas de Marsella, en el qual musulmans d'origen algerí, tunisià, marroquí o africà s'enfronten pels llocs de poder. Alhora, es presenta el problema que tampoc no estan representades les dones musulmanes, ni els interessos de les segones generacions de musulmans a França.

Per una altra banda, cal tenir en compte que les relacions de les administracions amb les comunitats musulmanes també són una manera de poder tenir un control sobre aquestes. En relació amb aquesta qüestió, Cesari afirma: «L'oficialització de les relacions amb els representants de la comunitat musulmana constitueix, per al municipi, una manera de controlar les activitats realitzades pel grup» (Cesari, 1994: 133).

El fet és que el sistema de representació francès és deutor d'una perspectiva fortament centralista, que, en paraules de Liogier (2006), prové d'una tradició napoleònica, en la qual es creen òrgans religiosos per tenir un control sobre seu. Així, el cas del Consistori Jueu es repetiria amb la creació a nivell estatal del Consell Francès del Culte Musulmà. Aquesta tradició napoleònica prové d'un sistema de monarquia absolutista i jacobina que estableix el sistema centralista com a model d'organització de l'Estat. D'aquesta manera, el pluralisme es gestiona a través de representants que són legítims per l'Administració i que normalment es redueixen a un de sol. Una de les conseqüències també assenyalades per Liogier, i que concorda amb les observacions de Cesari, és que la política se serveix d'aquests representants per legitimar-se a si mateixa.

Tot i les dificultats esmentades, el cert és que, a través de Marseille-Espérance, la comunitat musulmana rep una legitimació i, per tant, un benefici simbòlic davant la ciutadania. I no tan sols això, sinó que també, en el cas de Marsella, la comunitat musulmana ha pogut optar a recursos de l'Administració local que veurem en l'apartat següent.

Demandes i recursos de l'Administració local

Pel que fa als recursos que l'Ajuntament posa a disposició de les comunitats religioses a Marsella, podem dir que són considerablement superiors que a la resta de l'Estat. S'ha de tenir en compte que la llei de 1905 prohibeix qualsevol subvenció. Tot i així, està estès a França l'ús de l'arrendament emfitèutic⁸² per part dels ajuntaments per a la construcció dels llocs de culte. Aquesta mesura està acceptada perquè les esglésies catòliques són propietat de l'Estat, a causa del fet que el 1905 l'Església catòlica no va voler reconèixer-se com a associació cultural i l'Estat li va expropiar les esglésies i catedrals. Així, tot i que són propietat de l'Estat, són utilitzades pels catòlics. Amb l'arrendament emfitèutic s'intenta equilibrar el desajust.

A Marsella, segons paraules d'Yseult Lugagne-Delpon, es manté una política d'equitat per a totes les associacions, siguin o no religioses. Així, per exemple, hi havia una comunitat musulmana subsahariana, majoritàriament representada per persones originàries de les Comores, que no tenien visibilitat; l'Ajuntament va posar a la seva disposició un local amb l'arrendament emfitèutic. Amb aquest local se'ls permet tenir una sala de pregària i també poden participar en les votacions del Consell Regional Musulmà. De la mateixa manera, també es va cedir un terreny amb arrendament emfitèutic per construir una escola per a la comunitat armènia. Segons l'Ajuntament, aquesta política d'igualtat és una política d'integració. És en aquest sentit que s'ha construït una parcel·la musulmana al cementiri municipal, ja que per a Yseult Lugagne-Delpon, la integració exigeix poder complir amb els ritus mortuoris, «la gent ha de poder enterrar els seus morts». De fet, el cementiri de Marsella rep demandes de persones musulmanes de municipis dels voltants per poder ser enterrats a la parcel·la. Alhora, també es va crear una parcel·la jueva al nou cementiri, La Valentine, tot i que des de la comunitat jueva no estan d'acord amb les condicions de la construcció. Hem de cridar l'atenció sobre el fet que si bé està prohibit per llei crear parcel·les religioses separades a l'interior dels cementiris municipals, el cert és que a data d'avui s'està promovent des de l'Administració central la seva construcció.⁸³

82. Contracte de cessió perpetua o a llarg termini d'un bé immoble mitjançant el pagament d'un cànon anual o d'altres prestacions a qui fa la cessió, el qual en conserva el domini directe (Font: *DIEC*).

83. Vegeu: *Circulaire du 19 février 2008 relative à la police des lieux de sépulture: aménagement des cimetières - regroupements confessionnels des sépulture* (Font: <<http://www.legifrance.fr>>).

El gran repte per a la ciutat de Marsella ha estat la construcció d'una mesquita. De fet, aquest projecte és molt antic. Des del començament del segle xx, han existit diferents projectes, però sempre han sorgit impediments: l'esclat de la Primera Guerra Mundial, por al poder de la influència dels saudites, etc. La represa del projecte al anys vuitanta va portar l'alcalde a defensar la idea i es va presentar un projecte d'una gran mesquita, que de fet es va conèixer com la Mesquita-Catedral, però les manifestacions en contra per part del partit conservador i altres sectors de la població van fer que l'alcalde es retractés.

Al final dels noranta, va tornar a sorgir el projecte. Aquest cop no va tirar endavant pels conflictes interns entre els diferents representants de les comunitats musulmanes. Quan el 2003 semblava que l'Ajuntament firmaria un acord amb membres del comitè de la mesquita afiliats a la Mesquita de Paris, l'altre sector, el Consell d'Imams, va sortir victoriós a les eleccions del Consell Regional Musulmà i l'Ajuntament es va haver de tirar enrere un altre cop (Maussen, 2005). Tot i així, el novembre de l'any 2009, l'alcalde va oferir l'arrendament emfitèutic i va donar el permís per a la construcció d'una mesquita en un terreny de 8.600 metres quadrats, que tindrà, a més de la sala de pregària, una escola de teologia, una biblioteca i un restaurant.

La construcció de la mesquita ha estat també un exemple de les dificultats de representativitat de la comunitat musulmana que esmentàvem abans. Així, Yseult Lugagne-Delpon comentava: «S'ha de trobar una comunitat musulmana que sigui representativa perquè gestioni el projecte d'una gran mesquita». El que es posa en evidència és que la comunitat que la gestioni ha d'estar legitimada pel poder polític. Alhora, el mateix projecte de crear una gran mesquita, la Mesquita-Catedral, és criticat, ja que es vol que sigui representativa de totes les comunitats, quan de fet una altra opció defensada per alguns experts hauria estat crear diverses mesquites a petita escala i no una d'aquestes dimensions, que al cap i a la fi torna a caure en l'error de reduir l'islam a una imatge no plural. És també la crítica que fa Liogier: «Si hi ha visibilitat de l'islam ha de ser a la manera francesa».

Apunts finals

Primer de tot hem de posar de manifest, com ja s'ha anat dient al llarg del text, que Marseille-Espérance té sobretot un valor simbòlic. Avui en dia s'ha convertit en un referent social de la idea de tolerància i de convivència en la diversitat, i no

tan sols per a la ciutat, sinó també per a tot França i fins i tot arreu. Marsella ha esdevingut un referent en la proposta del model de convivència multicultural i pluriconfessional. Així ho expressa Cesari: «[...] això ha contribuït a conferir a l'alcalde una imatge de tolerància i obertura [...] Marsella, constitueix, a partir d'ara, el pas-satge obligat de tota delegació o comissió nacional o europea relativa a les qüestions del racisme i la integració» (1994: 132).

Com a segon punt, hem de parar atenció sobre el fet que, si bé el model francès de separació entre l'Estat i la religió ha promogut una invisibilització de les religions en l'àmbit públic, Marsella ha anat en contra d'aquesta dinàmica. Així, tot i que al principi es va trobar amb fortes resistències, la veritat és que ha estat pionera a l'Estat francès en acceptar una cooperació entre el poder polític i els líders religiosos. Alhora, el marc estatal laïcista ha influït la manera d'establir el lligam entre l'Administració i les comunitats religioses. Si bé, tal com hem dit, no és gens usual a França veure de forma explícita aquest lligam, el que ha fet l'Ajuntament és relacionar les religions amb la idea de tolerància; d'aquesta manera, s'ha legitimat la relació entre l'àmbit públic i el religiós. Així, Marsella ha estat un cas que ha trobat la manera de sortir-se del marc laïcista i, de fet, ha aconseguit donar-li la volta a l'hora d'identificar la laïcitat amb la llibertat religiosa i el reconeixement de la religió.

Per una altra banda, un altre tret estatal que ha impregnat aquest cas ha estat, tal com hem exposat, la implantació d'un model de representativitat centralista. Un model que, com hem vist, respon a interessos de les pròpies administracions i que, per una altra banda, crea diversos problemes i conflictes dins la pròpia comunitat religiosa, tal com s'exemplifica sobretot en el cas de la comunitat musulmana. Alhora, també pesa el model estatal en el reconeixement de qui és i qui no és una comunitat religiosa o una secta, com és el cas dels testimonis de Jehovà.

Quant a la qüestió de la microsociologia dels actors socials és evident que Marsella és un cas prototípic de la importància fonamental d'aquest aspecte. Al llarg del capítol s'han posat de manifest alguns aspectes relacionats amb aquesta dimensió. Per una banda, en relació amb el naixement de Marseille-Espérance. Dins un context estatal que imposa que les religions estiguin recloses en el àmbit privat i que veu amb molt mals ulls la incursió de les administracions en els afers religiosos, a Marsella, és l'actitud, la postura i la convicció del seu alcalde, Robert Vigouroux, qui proposa un projecte d'incloure les religions en l'àmbit públic, establint una relació directa entre l'Administració local i les organitzacions religioses

de la ciutat. Alhora, seguint amb aquest aspecte, tal com s'ha posat de manifest al llarg del text, va ser fonamental l'actitud dels membres fundadors religiosos. Tots ells van tenir clar que calia una entitat com la de Marseille-Espérance i van posar tots els seus esforços perquè aquest projecte reeixís, alhora que van veure que havien de tenir actituds favorables al consens. En paraules d'Yseult Lugagne-Delpon: «L'èxit de Marseille-Espérance està molt basat en les personalitats dels fundadors que van tenir l'esperit i la convicció que era un projecte vàlid i que van tirar-lo endavant amb força. El seu carisma també va ajudar molt a consolidar el projecte. El fet de trobar-se juntes una sèrie de persones determinades va ajudar molt a tirar endavant el projecte».

Per acabar de veure la importància dels actors, presentem a continuació la pre-ocupació que expressava Yseult Lugagne-Delpon. Comentava que la segona generació de líders religiosos que estan fent el relleu dels membres fundadors no tenen el mateix esperit d'unió i posen l'accent més en els seus propis interessos que en els comuns; segons ella, estem davant d'un replegament identitari en el qual s'afirmen abans els trets individuals que els col·lectius. «La gent alimenta molt la seva història, la seva memòria, el seu sofriment i, de forma competitiva o agressiva, defensen que el seu sofriment és més fort que el de l'altre i s'exigeix que hi hagi un reconeixement del propi sofriment». Per a la responsable a l'Ajuntament de Marseille-Espérance, aquestes actituds posen en perill la mateixa organització. És en aquest sentit que a l'hora d'aconsellar implantar una proposta com aquesta en una altra ciutat, per a Yseult Lugagne-Delpon, s'ha de tenir en compte l'especificitat del lloc on es vol implantar l'actitud dels actors implicats.

La gestió de la diversitat religiosa a Torí*

El context italià

Fins al segle XIX, el cap de l'Església catòlica, el papa, era el sobirà dels anomenats Estats pontificis, que ocupaven bona part del territori italià. La creació de l'Estat italià (1860-70) va implicar la retirada del poder papal sobre aquests territoris i no-

* Aquest apartat ha estat elaborat per Maria Forteza (investigadora del Centre de Recerca ISOR de la Universitat Autònoma de Barcelona).